

MED KNJIGAMI

UGASLA LITERATURA

Ko sem prebral do konca novo Ingoličevo povest,¹ se mi je potrdilo prepričanje, izoblikovano že na prvih straneh knjige: avtor je z Ugaslo dolino objavil svoje doslej najslabše delo. Pri vsem spoštovanju do njegovih dosežanj literarnih prizadevanj nikakor ne morem Ugasle doline, povesti o mladem kmečkem fantu, pudlarju Blažu, in o rušitvi fužin v Poljanah, uvrstiti v literaturo. Zakaj Ugasla dolina je primer takšnega pisanja, v katerem tudi preprosti, nezahtevni in neizobraženi bralec ne bo odkril in našel prav ničesar, tudi prijetnega branja ne, torej tudi tistega ne, kar najmanj lahko zahtevamo od nekega proznega dela.

Ingoličeva povest se dogaja na prelomu dveh stoletij na slovenskem Koroškem. Z Blažem je pisatelj menda želel opisati težko življenjsko usodo mladega kmečkega fanta, ki je zapustil očetovo kmetijo, da bi postal delavec, pudlar v poljanskih fužinah. Toda komaj se je Blaž priučil novemu delu, že so kapitalisti na Dunaju sklenili opustiti fužine v Poljanah in preseliti industrijske naprave v avstrijski Donawitz. Blaž se noče vrniti na kmetijo, zato zapusti z nekaterimi drugimi delavci vred domačo dolino. Bil je namreč med redkimi srečneži, ki so jih lastniki železarn sprejeli na delo v tujem kraju.

V ta pripovedni okvir je Ingolič vstavil dolgo vrsto prizorov iz življenja poljanskih delavcev in kmetov. Opisovanje teh prizorov pa je docela zameglilo in potisnilo v ozadje oba glavna motiva, ki ju je pisatelj nakazal v tej zgodbi: preobrazbo kmečkega mladeniča v industrijskega delavca in pa boj poljanskih delavcev, da bi ohranili fužine, ki jim dajejo zaslužek v domači dolini. Namesto da bi pisatelj oba motiva skladno razvil v zgodbi, rajši na dolgo in široko opisuje Blaževe dogodivščine. Razburljiva in neredko tudi spotakljiva dejavnost glavne Ingoličeve osebe je prepčila že tako skromno tematsko zamisel, samo povest pa spremenila v dolgo vrsto grobo izbranih in nič manj grobo opisanih prizorov iz življenja poljanskih pudlarjev. Ob takem pisanju se bralec mora vprašati: ali je pisatelj uvedel v povest socialno tematiko le zato, da bi z njo vsaj nekoliko prikril opolzko ljubavnih dogodivščin? ali pa je hotel napraviti knjigo vabljivejšo za bralce s tem, da je socialno tematiko obogatil z erotičnimi prizori iz življenjskega dna? Navedel bom nekatera mesta iz povesti, o katerih menim, da dovolj nazorno ilustrirajo njeno fabulativno hrbtenico. Hkrati pa se hočem s tem tudi zavarovati pred morebitnimi očitki, da sem krivičen pri oceni Ingoličevega dela.

— »Lahovniku je prišla iz kuhinje na pomoč še Lahovnička, ženska obilnega telesa in kot zrelo jabolko rdečih lic. Lahovnik je bil ob njej kot prazen polič ob polni buči. Sicer pa se ni rad postavljal v njeno bližino.« — (Str. 7).

— »Lahovnička je bolj zlahka zavračala vznemirljive govorice. Bila je za dvajset let mlajša od Lahovnika in svojo štiridesetletnico je pred kratkim potrdila kar z dvema moškima: s Cipom, Munkačevim prvim, in s Tonejem, Blaževim drugim pomočnikom. Ni

¹ Anton Ingolič, Ugasla dolina, Založila Kmečka knjiga, Redna knjiga knjižne zbirke za leto 1957. Naklada 15.000 izvodov. Str. 190. Spremno besedo o avtorju je napisal Božidar Borko.

se še odločila, katerega si bo zadržala. Cip, tudi štiridesetletnik, oče treh otrok, je bil počasn, zato pa temeljit, Tonej, sin starega Konečnika, pa kakor zajec nagel in površen. Najbolje bi seveda bilo, zadržati oba, saj sta bila oba skupaj komaj za enega, celega moža. To ji je šlo skozi misli in ji burkalo kri, ko se je prerivala med pivci, ki so s komolci nalašč zadevali v njene prsi, boke ali še kam drugam, kar pa njej ni godilo nič manj kot njim. Postavila je vino na mizo in se naslonila s prsmi Cipu na ramena. Ta se je počasi okrenil k njej. V njegovih očeh je začelo tleti. „Prepozno,“ mu je smeje šepnila v uho, „do šihita se ti bo komaj užgalo.“ „Prekleta baba!“ je zaklel, ko se je odzibala. — (Str. 7—8.)

Nič nenavadnega ni v tem, če se mladi in neizkušeni Blaž ni mogel izogniti tako nevarni ženski, kakršna je bila Lahovnička. In res nam pisatelj na dolgo pripoveduje o tem, kako se je mladi pudlar po bližje spoznal z nevarno krčmarico.

»Nalivala mu je, trkala ob njegov kozarec, pila in ga grela z obilnim telesom. Oprešnik, Svetelj, Trbevc, Munkač in drugi so odhajali, so tonili v megli, ostala je samo še ona. Če je sprva še mislil na Micko, je polagoma tudi ona utonila v mlečno meglo. Kako hladna je bila v primeri z Lahovničko! Ali ne govorijo, da je krčmarica radodarna? Kje je Lahovnik? Trudoma je razprl oči. Videl ni drugega ko polite mize in razmetane stole pa brlečo zakajeno svetilko izpod stropa in seveda obetajočo Lahovničko... Kako je prišel v posteljo, kako je k njemu legla Lahovnička, se pozneje ni mogel domisliti. Samo to je vedel, da je ves kuhan prišel k peči, da se mu je Oprešnik prizanesljivo, Svetelj pa škodoželjno nasmihal. Ni mu bilo žal srebrnikov, zmerjal pa se je, da se je Lahovnički dal zavleči v posteljo. Ni bila napačna ženska, tudi prestara ne, ampak da ga je spravila v posteljo! Če bi on njo, bi bilo drugače. Smejal bi se lahko njej in Lahovniku. Tako pa...« — (Str. 43.)

Ob neki priložnosti, ko je Blaž spet popival z delavci, je spoznal »slamnatu vdovo« Ančko. Z njo se je pričela nova Blaževa ljubavna pustolovščina.

— »Izpila sta liter, dva litra. Najprej je plačeval Bergmann, potem Blaž. Najprej sta bila sama, potem jih je bila velika družba. Najprej so bili sami moški, potem se je tja k točilni mizi prismejalo rdečelično dekle. Njen smeh ga je čudno vznemirjal. Dekle se je smejalo glasno, polno, smeh ji je prihajal nekje iz globočine, od tam, kjer mora biti na mernike vesolja, vedrine, življenja. Vsa se je smejala, ne samo z ustnicami, glasom in lici, tudi z očmi. Kakšne vražje oči! Tisoč ognjev je gorelo v njih, tisoč takih ognjev, kakor je en sam pudlarski ogenj. Smejal se ji je tudi vrat, smejali pšeničnorumeni kodri, ki so ji silili na čelo in na beli, vabljeni vrat. Tudi prsi, ne preobilne, vendar tolikšne, da bi imel kaj prijeti v roke, so se smejale. In kako so se pozibavali šele boki in se smejali, smejali!« — (Str. 45.)

In ker se je na dekletu vse tako smejalo, ni seveda prav nič čudnega, da se Blaž Ančki ni mogel upreti.

— »Naj se iz ognjenovročje pudlarne, iz sladkotople Ančkinе postelje, iz prijateljsko-hrupnih poljanskih in loških gostiln vrne v mraz, v sneg, v gluho tišino?« — (Str. 55.)

Toda razmerje med Blažem in Ančko je kanila uničiti nenadna vrnitev Ančkinega moža iz tujine, kjer se je ponesrečil. Ljubimca sta mu pošiljala denar, da bi ga čim dlje zadržala od doma.

— »Blaž si ne bi mogel deliti Ančke z njenim možem. Imeti jo je hotel še vedno samo zase, čeprav so tisti prvi omamni meseci že minili in je lahko ob Ančki že razmišljal še o čem drugem.« — (Str. 63—64.)

Ančko pisatelj predstavi kot izredno kruto žensko. Takole je govorila ob neki priliki.

— »Nama je potrebno samo eno: da naju Zep pusti na miru, da mu ne zginejo samo noge, ampak tudi roke, da se ne vrne nikoli več.« — (Str. 69.)

— »Blaž ni odgovoril. Prvo leto bi bil dal za Ančko vse. Ali tudi ni dal? Zdaj mu je bilo žal za dvajset goldinarjev, s katerimi bi spet za nekaj časa zadržal Verdela. Ali mu je bilo res žal za denar? Ni mu postajalo ob Ančki enolično, seveda ne v postelji, tam ne, tam še ne, dovolj pa mu je bilo praznih razgovorov, dovolj plesov in veselje in tudi izletov.« — (Str. 69.)

Gornji Blažev avtokritični pomislek je bil posledica besed delavskega preroka in organizatorja Rigla, ki ga je mladi delavec nekajkrat poslušal. Toda fant je bil nemiren duh in se ni rad ukvarjal s socialnimi problemi. Kmalu je spoznal novo dekle in se ogrel zanjo.

— »Šele zdaj pa je videl, da Fanika ni več otrok. Njena postava je dekleško obla, mehka, pod bluzo se ji napenjajo prsi, na krilu se ji ertajo bedra, ustnice ima vlažne, v očeh se ji leskeče ogenj.« — (Str. 70.)

Zaradi Fanike se je Blaž začel odmikati Ančki.

— »Zaman so bile Ančkinе prošnje, zaman solze, zaman bogato obložena miza in odgrnjena postelja. Čez dober teden je prišlo spet pismo. Iz njega je bilo mogoče razbrati, da Verdel ve, kako in s kom Ančka živi, zato je zahteval dvojno vsoto.« — (Str. 73.)

In Blaž se je vse bolj in bolj zanimal za Faniko. S finim smislom za ženske je odkrival dekletove posebnosti.

— »Zares, Fanika ni bila več negodna deklica. Čutil je njene prsi, trde so bile in dražljive, v njenem glasu pa je bilo nekaj, kar mu je hitreje poganjalo kri po žilah. Ni se ga branila, njeno telo se je voljno vdajalo njegovim gibom. Končno so mu noge le postale lažje. Visoko jih je dvigal in si zlahka utiral s komolci pot skozi plesalce.« — (Str. 78.)

— »Fanika se ga je morala trdno okleniti; sicer pa so se njene, čeprav drobne roke, znale oviti okoli njegovega vratu, znale so se ga držati trdno, krepko. Blaž je ves gorel, vendar drugače kot ob Ančki. Ančkinе roke, njene prsi, njen smeh, njeno mehko, voljno telo ga je spravljal v besnost, sredi plesa bi se bil zagrizel v njen vrat in jo odnesel kar na dvorišče, s Faniko pa bi rad odplesal na sončno frato, nekam v šumenje gozdov in žuborenje hribovskih izvirov, na Luže, na Pušo, kjer je več sonca kot drugod, kjer je zelenje bolj sočno, studenci žubore bolj živo in gozdovi šume zdaj viharno, zdaj spokojno...« — (Str. 79—80.)

Nenadoma pa je zgrabil Blaž svoje življenje v svoje roke.

— »Dober mesec pozneje je odpeljal Micko pred oltar, Micka pa je njega, malega Tevčja in teto Uršo odpeljala v Jezerčnikovo bajto na Žalostni breg...« — (Str. 86.)

Kolikor sem mogel razbrati iz pripovedi, je bila Micka prva Blaževa ljubica. Z njo je tudi že imel nezakonskega otroka. Če se je Blaž s poroko vsaj za trenutek poboljšal, pa je greh v Poljanski dolini dalje cvetel.

— »Lahovniku in tistim, ki so odšli z njim, se je v veži pokazal kaj nenavaden prizor. Cip in Konečnikov Tonej sta obdelovala Lahovničko z najgršimi priimki, klofutami in breami. 'Nisem ti bil dovolj, naročila si še tegale smrkavca, ti, ti...' se je penil Cip. 'Meni ste govorili, da takega ni za vas, kot sem jaz, pa ste ležali s tem počasnetom, vi, vi...' Lahovnička, razmršenih las, z odpeto bluzo in v samem spodnjem krilu, se je kriče otepala obeh moških... Lahovnik je z zadovoljstvom gledal, kako sta fužinarja mahala po njegovi Geli... Ne bi je bil vzel [Lahovnik namreč, moja opom.], če ga ne bi bila zvalila v posteljo že pred smrtjo prve žene. Z drugimi se je začela vlačiti kmalu potem, ko jo je spustil na posest. Vedel je, pa si ni znal pomagati. 'Le po njej, le po njej!' je spodbujal ženina ljubčka in si z velikim rdečim robcem brisal potni obraz.« — (Str. 111—112.)

Obračun z Lahovničko se presenetljivo zaključí.

— »Pridita!« je Lahovnik poklical fužinarja. »Vsakemu plačam pol litra. Zdaj ji bo menda le dalo mir!« »Če je tako, pa pojdiva!« je rekel Cip in stopil za Lahovnikom. Vse tri može je sprejel krohot. Toneju je bilo nerodno, vlekel se je nazaj k vratom. Cip pa ga je zgrabil in potegnil za seboj. »Če sva skupaj obdelovala isto njivo, bova tudi skupaj pila! Hudič po babi!« — (Str. 112.)

A ker je greh sladak, je Blaž začel znova grešiti.

— »Blaž prve trenutke ni prav vedel, kje je. Ko se je zavedel, da so bele, polne prsi, po katerih mu je segla roka, Ančkinе, ga je prešla še večja blaženost. Torej sta spet skupaj! Ne da bi kaj rekli, je spet prišel k sebi Ančkinо toplo, voljno telo. Tudi Ančka je utihnila.« — (Str. 120.)

— »Začel je z resnim razgovorom, končal pa pijan v Ančkinі postelji, pravzaprav v Verdelovi. Fej!« — (Str. 123.)

Toda Blaž je bil neutruden in krepak možakar. In sredi popolne erotične zmešnjave je znova doživel čudežno ljubezensko slo s svojo prvo ljubico in prevarano ženo Micko.

— »Prišla ga je za roko. Njena trda, raskava dlan je bila topla. Tudi oči je imela tople. Legla je vznak in ga povabila s pogledom, s smehljajem, s pomladnim vonjem, ki se je dvigal iz trave, iz zemlje, iz nje same. »Blaž, moj Blaž...« je te besede res izpregovorila Micka? Micka sama ni vedela, ali jih je dahnila ona ali njiva, ki je že tretjo pomlad čakala na plug, da jo preorje, da obrne brazde in jih preda soncu in dežju, vetru in burji. Ali ni končno le nekdo zaoral vanjo? Mogočno stopa prek nje, vriska in poka z bičem. Oračev glas je podoben Blaževemu, bič pa zveni srebrnkasto, kakor srebrniki na javorovi mizi. Plug obrača na sonce nove in nove brazde, nekje v bližini žubori izvir, debel curek hladne vode teče v korito in se razliva iz njega po dehteči travi ter obliva njivo. Kako dobro de hladni curek, kako oživlja pomladanski veter.« — (Str. 134, 135.)

Vendar Mickina prizadevanja niso rodila sadu. Blaž jo je zapustil z obema otrokoma. Odpeljal se je kratko in malo v tujino, in kakor zvemo iz knjige, se mu je na poti pridružila tudi Fanika z otrokom, zakaj tudi njo je Krpuh, njen mož, pred odhodom v tuje kraje nepreklicno zapustil. Življenjska zmeda v Ugasli dolini je tedaj popolna. Naj mi bralci oprostijo, da ne bom navajal tudi tistih odstavkov, v katerih je popisano pijančevanje v Poljanah. Preveč jih je namreč. Zato se poslovimo od pijanosti in erotike v Ugasli dolini in se vprašajmo, ali je kaj nenavadnega v tem, če delavci zaradi grešnega in pijanskega življenja niso mogli preprečiti grde nakane kapitalistov in organizirati učinkovitega odpora? Ne, poraz delavcev je bil nujen, zakaj življenje, kakršnega nam je upodobil pisatelj, vodi le v poraz. Takšno življenje namreč, kakršnega je pisatelj videl in popisal v Ugasli dolini.

Menim, da smem zdaj trditi: Ingoličeva povest ni literatura, a tudi ljudska povest ni. Če sem se kljub temu odločil poročati o tej knjigi, sem to storil z namenom, da vnovič opozorim na pojav v domači pisarnji, ki v povojnih letih žal nikakor ni osamljen. Bistvo tega pojava vidim v prepričanju, da je pisateljevanje poklic, kjer sta docela odveč talent in umetniška inventivnost, poklic, ki ga je mogoče opravljati brez umetniške, svetovljanske kulture in okusa, in končno poklic, v katerem pomenita moralna in družbena odgovornost literature manj kot piškav oreh. In če je tako, se nikakor ne smemo čuditi pogostim ostrim izjavam, ki pobijajo in odklanjajo zahtevo, po kateri mora pisatelj v svojem delu upoštevati stroge zakone umetniškega ustvarjanja in kvalitete. Ti ugovori so kajpa naperjeni proti umetniškim in idejno estetskim merilom literarne kritike, ki o njej čestokrat trde, da ni pravična

do domačih del in da slovensko literarno dejavnost presoja le po tujih, uvoženih literarnokritičnih vzorcih in estetskih vidikih. Boj proti strogim umetniškim merilom, s katerimi moremo edino zanesljivo in tudi pravično presojati in vrednotiti sodobno literaturo, v bistvu seveda ni nič drugega kot boj proti umetniški kvaliteti in kritični misli sami in zato tudi posredna obramba literarnega šušmarstva.

Poslednje desetletje v naši literaturi nudi zato kaj nerazveseljivo sliko in opozarja, da je marsikateri sodobni pisec v svojem delu žrtev dvojne zmote: prvič takrat, ko veruje, da je družbeno naprednost v literarnem ustvarjanju mogoče doseči le s takšno snovjo, ki načenja in obravnava socialne motive, in drugič takrat, ko meni, da izbor socialnih motivov in tematike odvezuje pisca slehernih novih umetniških, idejnih, stilnih in jezikovnih naporov in iskanj. Prav iz te dvojne zmote se tudi porajajo protesti proti ostrejšim umetniškim kriterijem v literaturi in se oblikujejo v programu, po katerem naj bi se priznavala literarna vrednost vsakemu pismenemu izdelku, v katerem je avtor izpovedal splošno znane resnice v »preprostem«, za »preprostega« bralca lahkoumljivem slogu. Zaradi takšnih »literarnoteoretičnih« pogledov se je seveda kaj kmalu pojmovanje pisateljskega poklica skrčilo na nekaj docela utilitarističnih fraz in primitivnih gesel o literaturi, med katerimi je najbolj pogosto tisto, s katerim predpisujejo pisatelju, naj piše za preprosto ljudstvo. Vsak resnični umetnik je pisal in piše za ljudi in za ljudstvo. Toda zaradi tega ne podcenjuje ljudskega okusa, znanja in kulture, ne ponižuje preprostega slovenskega bralca v nezavedno bitje, ki je sposobno dojemati na primer samo krepke, sočne gostilniške in pijanske izraze in trivialne opise ljubezenskih prizorov. Povsem točna je trditev, da avtor, ki podcenjuje in omalovažuje svojega bralca, s tem najbolj nazorno kaže, kako malo umetnika je v njem. Takega podcenjevanja pa je v sodobni slovenski literaturi dovolj in Ugasla dolina nikakor ni edini primer te vrste.

Pred mnogimi desetletji je objavil Janez Mencinger duhovito satiro Cmokavzar in Ušperna in z njo osmešil kodrovščino v tedanji mladi slovenski prozi. Zdaj, po tolikih letih, ni Mencingerjev spis prav nič izgubil na svoji veljavi. Zakaj desetletje po koncu vojne nam priča, da se je v našo literaturo pritihtapila nova kodrovščina, hujša in nevarnejša od prve, in se spretno skrila pod plašč socialnega realizma. Zato vprašanje, kdaj in kdo bo novo kodrovščino pregnal iz naše literature, nikakor ni neumestno.

Bojan Štih

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

(Nadaljevanje)

Razpravo o reformaciji na Slovenskem je napisal Mirko Rupel. Če odštejemo vse tisto besedilo, ki tvori tako imenovani evropski »okvir«, je to poglavje sestavljeno takole: na začetku je oddelek z naslovom *Razvoj reformacije na Slovenskem*, ki naj bi bralcu povedal, zakaj in kako se je nova miselnost pri nas pojavila, kako so nastale prve protestantske organizacije, kako so se razvijale, kakšen je bil pravni in politični položaj nove cerkve, in slednjič, kako je novo gibanje zamrlo. Temu sledijo biografije štirih